

УДК 94 (477.82) «19/20»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.2.61>

Олена Кушпетюк*

ВОЛИНСЬКЕ МУЗЕЙНИЦТВО НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИКИ КРАЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Анотація: У статті характеризується роль волинської періодичної преси другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у висвітленні роботи перших музейних закладів краю. Зазначається, що матеріали, які друкувалися на шпальтах регіональної преси, дають можливість внести чимало нових штрихів у висвітлення проблем діяльності музейних закладів краю, проаналізувати погляди їх працівників на вирішення низки питань, які виникали у процесі заснування та розгортання їх роботи.

Ключові слова: «Вольнские епархиальные ведомости», «Вольнь», «Жизнь Вольни», давньосховища, музеї, пам'ятка старовини, експозиція, екскурсійна діяльність, виставка старожитностей

У справі активізації роботи сучасних українських музеїв доцільним та актуальним є використання досвіду перших вітчизняних музейних закладів, які з часу своєї появи стали осередками збереження багатьох реліквій нашого народу. Значний внесок у вивчення минулого волинської землі зробили перші музейні заклади краю, які з'явилися упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Перебуваючи під ідейним тиском російського самодержавства та Російської православної церкви, спрямованих на всебічне зміцнення у регіоні власних позицій, вони ставили, тим не менш, на державний рівень питання пошуку, збору, збереження та популяризації старожитностей – невід'ємної частини української історії.

Важливим джерелом для дослідження роботи музейних закладів Волинської губернії є періодична преса краю даного періоду. Документи з музейної справи, звіти про діяльність православних церковних братств та науково-громадських товариств, при яких функціонували перші музейні заклади, дослідження краєзнавців про окремі аспекти музейництва та відгуки відвідувачів музеїв, які систематично з'являлися на сторінках волинської періодики, дають можливість внести чимало нових штрихів у висвітлення діяльності музеїв, проаналізувати погляди їх працівників на вирішення низки питань, які виникали у процесі заснування та розгортання їх роботи.

Серед масиву регіональної преси вагоме місце займають «Вольнские епархиальные ведомости». Матеріали журналу, який був органом Волинської єпархії, дають можливість проаналізувати кожен з ланок роботи волинських давньосховищ – музейних закладів релігійного спрямування, що функціонували при православних церковних осередках. Предметом зацікавлення на сторінках волинської періодики були і світські музеї Во-

* Кушпетюк Олена Іванівна – кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з навчально-виховної роботи Луцького інституту розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (м. Луцьк, Волинська область, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5945-2288>; e-mail: OlenaKushpetiuk@i.ua

линської губернії. Цінним джерелом для дослідження їх роботи є публікації у газетах «Вольнь» і «Жизнь Волини». Ці статті – вагомий додатковий матеріал для отримання відомостей про пошукову та збиральницьку роботу музейних закладів, побудову їх експозицій та екскурсійну діяльність.

Волинська періодика другої половини XIX – початку XX ст. неодноразово була об'єктом вивчення краєзнавців та істориків. Увагу авторів привертала проблема її бібліографічного вивчення, використання її як історичного джерела, вона ставала предметом історіографічного аналізу. Не можна не згадати внесок І. Мілясевич, яка у своїх статтях здійснила аналіз преси Волині у бібліографічному й історичному аспекті¹, матеріали яких пізніше були вміщені в історико-бібліографічне дослідження «Періодичні видання Волинської губернії XIX – поч. XX ст.»².

Періодична преса Волині стала важливим історичним джерелом для підготовки монографічних праць, наукових статей, в яких розкриваються окремі аспекти теми дослідження. Історії виникнення розвитку та діяльності краєзнавчих установ, товариств і осередків Правобережної України XIX – початку XX ст., творчої спадщини науковців та аматорів, які були причетні до неї, присвячена монографія Л. Баженова³. Дослідженню становлення та розвитку історичного пам'яткознавства Волині, Холмщини і Підляшшя у XIX – на початку XX ст. – ґрунтовна праця С. Гаврилюк⁴. В ній авторка характеризує офіційні матеріали, документи пам'яткознавчого змісту, інформацію про підсумки пам'яткознавчих пошуків, діяльність громадських осередків, які систематично з'являлися на сторінках преси.

З-поміж інших сучасних наукових робіт виділяються праці О. Білої⁵, О. Сажок⁶, О. Казмірчук⁷.

¹ Мілясевич І.В. Періодичні видання Волинської губернії XIX – поч. XX ст. як джерело краєзнавчої інформації. *Актуальні проблеми географії, екології, історії Великої Волині*: наук. зб. «Велика Волинь»: пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. Житомир, 2004. С. 175-186.; Мілясевич І.В. Релігійні часописи Волинської губернії XIX – поч. XX ст. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу у вузі*: зб. наук. пр. Рівне, 2003. Вип. IV. Культура Волині: історія та сучасність. С. 66-70.

² Мілясевич І.В. Періодичні видання Волинської губернії XIX – поч. XX ст.: іст.-бібліограф. дос. / наук. ред. М.М. Романюк. Львів, 2004. 376 с.

³ Баженов Л.В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX століть: Становлення. Історіографія. Біобібліографія: моногр. Хмельницький: Доля, 1995. 255 с.

⁴ Гаврилюк С.В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.): моногр. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 536 с.

⁵ Біла О. Історичні публікації на сторінках газети «Вольнь» у кінці XIX-го – на початку XX століть. *Драгоманівські історичні студії*: зб. наук. праць молодих істориків / відп. ред. і упор. О.В. Потильчак, І.Г. Ветров, О.О. Сушко. Київ: Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2013. С. 106-115; Біла О. Публікації газети «Вольнь» як джерело для вивчення історії Волинської губернії (XIX – початок XX століття) *Гуржійські історичні читання*: зб. наук. праць / ред. кол.: В.А. Смолій, О.І. Гуржій, А.Г. Морозов та ін. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2013. Вип. 6. С. 73-76.; Біла О. Культура та наука на сторінках волинської періодики XIX – початку XX ст. *Славістична збірка*. Вип. III: Третій Міжнародний славістичний колоквиум (м. Київ, 18 листопада 2016 р.). Київ, 2017. С. 71-87.

⁶ Сажок О. Джерела з історії культурно-просвітницької діяльності церковних православних братств Волинської губернії в другій половині XIX – поч. XX ст. *Науковий вісник Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2011. № 23 (220). С. 147-152.

⁷ Казмірчук О.А. Краєзнавча діяльність священників Волинської губернії і висвітлення її результатів на сторінках «Волинських єпархиальних ведомостей». *Гуржійські історичні читання*: зб. наук. праць / ред. кол.: В.А. Смолій, О.І. Гуржій, А.Г. Морозов та ін. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2013. Вип. 6. С. 76-78.

Із досліджень діяльності окремих музейних закладів на сторінках волинської періодики XIX – початку XX ст. на особливу увагу заслуговує стаття О. Прищепи⁸.

Метою статті є спроба проаналізувати матеріали, які друкувалися на шпальтах періодичної преси Волинської губернії другої половини XIX – початку XX ст. щодо висвітлення діяльності церковних і світських музейних закладів краю, яка була спрямована на виявлення та збір місцевих пам'яток, представлення їх у власних експозиціях і популяризацію старожитностей шляхом ознайомлення з ними громадськості через експурсійну діяльність і виставкову роботу.

Особливо багато інформації з'являлося на сторінках «Волинських єпархиальних ведомостей», де друкувалися звіти православних церковних братств і науково-громадських товариств про свою діяльність⁹. Вони інформують про започаткування музейних закладів, перераховують пам'ятки та колекції, що надходили до цих установ, описують основні шляхи поповнення їх експозицій та ін. Адже перші експонати чи колекції практично більшості волинських давньосховищ з'явилися завдяки аматорській ініціативі засновників цих закладів. Так, приватні колекції членів Володимир-Волинського Свято-Володимирського православного церковного братства стали тією базою, яка дала змогу відкрити у 1887 р. в місті Володимирі-Волинському давньосховище. Їх власниками були відомі у краї любителі старовини – голова Ради братства і завідувач давньосховища О. Дверницький, священник Василівської церкви міста Д. Левицький та ін. Саме Д. Левицький, систематично обстежуючи наявні у місті та його околицях пагорби, рештки зруйнованих давніх будівель, вважав, що на прикладі історії церковного життя міста Володимира-Волинського можна та потрібно досліджувати історію православ'я. З питанням про необхідність проведення на території міста кваліфікованих археологічних розкопок він неодноразово звертався до єпархіального управління, науковців Києва та Санкт-Петербурга. Із публікації у «Волинських єпархиальних ведомостях» ми дізнаємося, що його старання увінчалися успіхом і влітку 1886 р. до Володимира-Волинського прибула наукова археологічна експедиція, яка провела тут результативні розкопки¹⁰. Після їх проведення професор Петербурзького університету А. Прахов передав до давньосховища фотознімки та негативи православних церков Волині, виготовлені влітку 1886 р., започаткувавши цим колекцію фотографій, гравюр і малюнків. Цю колекцію поповнив О. Дверницький, передавши у давньосховище 30 малюнків і фотографій¹¹.

Всі пам'ятки, які надходили до давньосховища виставлялися в експозиції, яка розташовувалася у колишній ризниці Успенського собору (Мстиславова храму) – пам'ятці

⁸ Прищепи О. Періодичні видання початку XX ст. про діяльність музею Рівненського сільськогосподарського товариства. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*: матеріали наук. конф. (25-26.10.2006 р.). Рівне: Волин. обереги, 2006. Вип. 4. С. 11-15.

⁹ Деятельность Братства кн. Острожских за 1909 – авг. 1910 г. // Волинские епархиальные ведомости (ВЕВ). 1910. № 48 (часть неоф.). С. 881-884; Деятельность Братства кн. Острожских за 1909 – авг. 1910 г. // ВЕВ. 1910. № 50 (часть неоф.). С. 927-928.; Отчёт о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского Братства за 1889-1890 братский год. // ВЕВ. 1891. № 7 (часть неоф.). С. 242-243.; Отчёт о деятельности Свято-Владимирского Православного Братства в г. Владимире-Волинском за 1888 г. // ВЕВ. 1889. № 23 (часть неоф.). С. 564-579; Отчёт о состоянии Волинского Церковно-Археологического Общества в 1899 г. // ВЕВ. 1900. № 6 (часть оф.). С. 86-93.

¹⁰ В.Г. Развалины Мстиславова храма во Владимире-Волинском // ВЕВ. 1889. № 1 и 2 (часть неоф.). С. 43-47.

¹¹ Отчёт о деятельности Свято-Владимирского Православного Братства в г. Владимире-Волинском за 1888 г. // ВЕВ. 1889. № 23 (часть неоф.). С. 572.

архітектури XII ст. міста Володимира-Волинського. Звіт про діяльність братства свідчить, що це були, насамперед, бронзові хрести-енколпіони, виявлені під час розкопок у підвалах Успенського собору та на території інших церков міста і його околиць, ікони, посуд, залишки іконостасів, інші предмети. Окремий відділ давньосховища становили рукописні та друковані релігійні книги. Серед них – Пом'яники, Ірмологіони, Євангелія XV-XVI ст., у тому числі рукописне Євангеліє, подароване 13 січня 1563 р. Загорівському монастирю на Волині маршалком польського короля П. Загорівським¹². Для розміщення експонатів і колекцій музейний заклад мав на той час у своєму розпорядженні й відповідне експозиційне обладнання, на виготовлення якого у 1888 р. братство виділило з власних коштів 62 руб. 80 коп.¹³

У 1890 р. було відкрите давньосховище Луцького Хрестовоздвиженського православно-церковного братства¹⁴. Спочатку його розмістили в кімнаті за вівтарем Троїцького собору, а після влаштування притулку, що розміщувався у дерев'яному будинку поблизу собору, давньосховище перенесли до однієї з його кімнат. Із звіту братства про його діяльність відомо, що його експозиція комплектувалася в основному за допомогою пожертвувань церковно-історичних старожитностей і складалася із рукописних і друкованих книг, окремих документів, стародавніх хрестів, дерев'яної скульптури, творів малярства, насамперед ікон і портретів тощо. Особливу цінність становили рукописні книги та стародруки музею, серед яких – чотири рукописні Євангелія XVI ст.¹⁵

Добровільні пожертвування пам'яток старовини склали основу Волинського єпархіального давньосховища, створеного у 1893 р. в Житомирі. Їх надходження стало можливим завдяки діяльності тодішнього архієпископа Волинського і Житомирського Модеста (Д. Стрельбицького), який неодноразово видавав розпорядження про необхідність збору священиками в їх парафіях старожитностей краю. Часопис «Волынские епархиальные ведомости» відзначав, що на заклик архієпископа стародавні церковні реліквії до єпархіального давньосховища передали священник з с. Дорогобуж І. Огібовський та священник з м. Вишневець І. Соботович: «дорогобужські старожитності всі є залишками ще удільного періоду (не пізніше XIII-XIV ст.), вишневецькі – досить цікавими пам'ятками періоду латинсько-польського»¹⁶. Не менш рідкісні предмети старовини жертвували музею ковельський протоієрей А. Баранович, протоієрей з м. Гощі Д. Абрамович і поміщик А. Злотницький. Цікавого старовинного хреста-енколпіона, що датувався XIII-XIV ст. подарував давньосховищу І. де Шодуар¹⁷.

Спочатку єпархіальне давньосховище розташовувалося у колишній церкві при архієрейському будинку, частково пристосованій під музей і комплектувалося винятково пам'ятками старовини релігійно-церковного змісту. Через тісноту, доступ відвідувачам і дослідникам до експонатів був утруднений та й працівники музейного закладу, як повідом-

¹² Ibid. С. 577-578.

¹³ Ibid. С. 556.

¹⁴ Отчёт о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского Братства за 1889-1890 братский год. ВЕВ. 1891. № 7 (часть неоф.). С. 242-243.

¹⁵ Ibid. С. 243.

¹⁶ Фотинский О. Торжество в г. Житомире воссоединения Вольни с Русскою имперіею и открытие Волынского церковного Древлехранилища // ВЕВ. 1893. № 19 (часть неоф.). С. 552.

¹⁷ Ibid. С. 552-553.

ляли «Волынские епархиальные ведомости», розуміли, що «зала, в якій розміщене давньосховище, не дуже велика і найближчим часом стане недостатньою для розміщення в ній предметів з нових надходжень. Крім того, на нижньому поверсі архієрейського будинку доволі відчутною є сирість, яка може негативно вплинути на деякі екземпляри колекції, особливо на книги, ікони, картини»¹⁸. І вже у 1894 р. Волинське церковно-археологічне товариство, при якому діяло давньосховище, розпочало будівництво спеціального приміщення для музею та бібліотеки, яке завершилося на початку ХХ ст. Взагалі, діяльність цих двох установ слід розглядати як функціонування єдиної організаційної структури, підпорядкованої справі збору та вивчення старожитностей краю. І з часом музейний заклад став місцем зосередження та чималої кількості пам'яток світського характеру.

Однак не тільки пожертвування пам'яток старовини сприяли поповненню експозицій давньосховищ. Одним з дієвих шляхів виявлення старожитностей були археологічні розкопки, які проводилися на місцях розташування православних церков і монастирів. Так, у статті «Развалины Мстиславова храма во Владимире-Волынском», яка з'явилася на сторінках «Волынских епархиальных ведомостей» зазначалося, що під час реставрації Успенського собору міста Володимира-Волинського розкопки були проведені у його підвальних приміщеннях¹⁹. Їх правильному здійсненню приділялася особлива увага, про що неодноразово наголошувалося на засіданні ради Свято-Володимирського православного церковного братства, яке опікувалося цими роботами. Всі знахідки надходили до давньосховища.

Заслужують на увагу й інші шляхи виявлення та збору пам'яток музейними закладами. Особливо багато старожитностей надходило до Волинського епархіального давньосховища завдяки науковим екскурсіям, які організовували члени Волинського церковно-археологічного товариства. Наприклад, зі звіту про діяльність товариства за 1899 р., вміщеному на сторінках «Волынских епархиальных ведомостей», дізнаємося, що цим осередком була організована наукова екскурсія по місцевостях східної Волині. Під час її проведення було обстежено храм Святого Василя у місті Овручі та віднайдено багато рукописних пам'яток і стародруків у Дерманському, Городищенському та Любарському монастирях. Найбільше багатство у цьому відношенні представляла бібліотека відомого у минулому Дерманського монастиря, в якій зберігалася 26 рукописних книг XIV-XV ст. Серед значної кількості стародруків тут були виявлені такі рідкісні книги, як Дерманський Октоїх 1610 року та Рохманівське учительне Євангеліє 1618 року. При огляді цих пам'яток екскурсанти звернули увагу на незадовільні умови їх зберігання. Краєзнавці прийшли до думки, що «...централізація цих пам'яток у загальному Волинському музеї в руках людей, які знають і цікавляться пам'ятками старовини – єдиний засіб для збереження в майбутньому того, що ще збереглося від минулих віків»²⁰.

Пошуково-збиральницька діяльність Волинського церковно-археологічного товариства та Волинського епархіального давньосховища здійснювалася не тільки шляхом наукових екскурсій, а й за допомогою інших, але схожих до них форм виявлення старожитностей краю. Так, краєзнавці включилися у пошуки, збір і впорядкування літописів та

¹⁸ Ibid. С. 558.

¹⁹ В.Г. Развалины Мстиславова храма во Владимире-Волынском // ВЕВ. 1889. № 1 и 2 (часть неоф.). С. 43-47.

²⁰ Отчёт о состоянии Волинского Церковно-Археологического Общества в 1899 г. // ВЕВ. 1900. №6 (часть оф.). С. 90.

описів церковних парафій Волині за попередньо розробленою програмою-анкетою²¹, яка друкувалася в офіційній частині часопису «Волынские епархиальные ведомости» та містила питання географічного, топографічного, релігійно-обрядового, фольклорно-етнографічного, історичного характеру для збору детальних відомостей з історії православ'я, міжконфесійної боротьби, питань політичного, економічного та культурного життя краю. Така робота контролювалася самим архієпископом Модестом і в ході її проведення краєзнавці практично не зустрічали перепон при зборі необхідних даних, у тому числі й при обстеженні церковних архівів, огляді стародруків і рукописних книг, давніх ікон, інших реліквій. У результаті таких обстежень було виявлено та вилучено для експонування у давньосховищі значну частину пам'яток старовини не тільки православ'я, а й католицизму й уніатства.

Підтримку у архієпископа Модеста щодо пошуку та збору старожитностей краю отримували і працівники інших музеїв Волинської губернії. Відомо, що члени історико-краєзнавчого та релігійно-просвітницького товариства міста Острога – Братства імені князів Острозьких, при якому у 1910 р. був започаткований світський музейний заклад під назвою «давньосховище»²², зверталися до Волинського епархіального давньосховища з проханням про передачу старожитностей до експозиції свого музею. Члени братства вважали, що «пам'ятки старовини набувають особливої ціни й змісту на споконвічних своїх місцях, роблячи тим, з однієї сторони місцеву історію більш відчутною і розкритою, з іншого боку – надаючи і самим старожитностям велику цінність і осмисленість...»²³, тому основу експозиції їх музею склали старожитності, які висвітлювали історію Волині крізь призму діяльності відомої родини князів Острозьких. І це прохання знайшло підтримку Модеста, який наклав резолюцію про доцільність передачі острожських реліквій зі збірок епархіального давньосховища до музею братства. Однак через нез'ясовані обставини передача таких пам'яток старовини до Острога так і не відбулася²⁴.

Інформація щодо пошуково-збиральницької діяльності світських музеїв Волинської губернії періодично з'являлася і на шпальтах газет «Волынь» і «Жизнь Волини». Зокрема, цікаві відомості про цінні дарунки музеєві при Братстві імені князів Острозьких від знавця та збирача старовини барона М. Тіпольта знаходимо також на сторінках газети «Жизнь Волини»²⁵.

Такі ж публікації з'являлися і в газеті «Волынь». Так, із статті за 22 грудня 1908 р. відомо, що із поповнення за рахунок пожертвувань колекції, зібраної протягом двох років директором Ровенського сільськогосподарського товариства Е. Окенцьким з метою «врятувати від знищення дорогоцінні пам'ятки старовини», розпочинав свою діяльність музей при цьому товаристві²⁶. Експозиція музею розташовувалася у двох кімнатах при крамниці товариства та складалася з відділів: етнографічного, сільськогосподарського, мінералогіч-

²¹ Программа церковно-исторического описания церкви и прихода Волынской епархии. (Печатается для руководства духовенству Волынской епархии согласно резолюции Модеста, Епископа Волынского и Житомирского) // ВЕВ. 1892. № 1 и 2 (часть оф.). С. 8-25.

²² Деятельность Братства кн. Острожских за 1909 – авг. 1910 г. // ВЕВ. 1910. №50 (часть неоф.). С. 928.

²³ Деятельность Братства кн. Острожских за 1909 – авг. 1910 г. // ВЕВ. 1910. № 48 (часть неоф.). С. 883.

²⁴ Ibid. С. 883-884.

²⁵ Ценные поступления в музей Братства имени князей Острожских // Жизнь Волини. 1914. 17 января.

²⁶ Музей при ровенском обществе сельского хозяйства // Волынь. 1908. 22 декабря.

ного, зоологічного, ботанічного, нумізматичного й археологічного з «хорошою колекцією» пам'яток кам'яного віку²⁷. Адже сюди від населення краю надійшло чимало пам'яток старовини, переважно первіснообщинної доби. Так, за свідченнями преси, С. Брева подарував музею кам'яні сокири та наконечники для стріл, знайдені у селі Скеріці Острозького повіту, граф Л. Панінський-Валевський – кремнієві сокири із села Москвин Ровенського повіту. Музеєві були пожертвовані кам'яний спис і сокира неолітичної епохи, інші цікаві експонати²⁸.

Надходженню старожитностей до музейних закладів сприяли і звернення у пресі аматорів музейної справи до населення краю, публікації програм і переліків необхідних предметів, що розсилалися державним установам, церковним і світським організаціям, громадським і науковим діячам. До таких звернень щодо збору різноманітних пам'яток минулого вдавалося й Товариство дослідників Волині, при якому з 1901 р. був започаткований музейний заклад. Наслідком такого звернення до волосних правлінь, учителів та інших представників інтелігенції про вивчення краю за допомогою опитувальних листів-анкет стало надходження до музею матеріалів, які стосувалися кам'яних знарядь первісної людини²⁹. Звернення сприяли надходженню пожертвувань до музею при Товаристві дослідників Волині і з часу перетворення цього закладу в 1913 р. у самостійну установу – Волинський центральний музей.

Іншим шляхом, який передбачало використовувати Товариство для пошуку та збору старожитностей і поповнення ними музею, мало стати залучення до цієї справи військових. Схвалюючи такий крок Товариства, тодішня волинська преса вважала, що «допомога військових дуже цінна для суспільства, оскільки вони під час маневрів проходять по Волині вздовж і впоперек та відвідують найглухіші місця, куди дослідник може потрапити лише випадково. У таких нетрях часто трапляються дуже цінні для науки предмети, про існування яких місцеві жителі нічого не знають. Тут можна зібрати цінні колекції при дуже малих затратах»³⁰.

Таким чином, публікації на сторінках волинської періодики свідчать, що протягом своєї діяльності всі волинські музейні заклади у своїй пошуково-збиральницькій роботі використовували різні шляхи поповнення експозицій. Працівники більшості з них не поклалися лише на пожертвування й використовували різні можливості для того, щоб привернути увагу громадськості до діяльності музейних закладів й отримати нові експонати. У той же час орієнтація лише на пожертвування, як засіб поповнення експозицій давньосховища Луцького Хрестовоздвиженського братства, музею при Ровенському сільськогосподарському товаристві, зумовила поступове припинення нових надходжень до цих музейних осередків, згортання у подальшому дослідницької роботи і, як наслідок, падіння інтересу до їх колекцій як з боку місцевих жителів, так і самих їх засновників.

Волинські музейні заклади не лише займалися збором старожитностей і представленням їх у власній експозиції, а й велику увагу звертали на питання популяризації старожитностей через екскурсійну діяльність і виставкову роботу. Періодична преса Волинської

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Работы Общества исследователей Вольни // Жизнь Вольни. 1911. 19 мая.

³⁰ Осмотр музея // Жизнь Вольни. 1911. 28 августа.

губернії зберегла небагато відомостей про ці форми роботи. Проведення таких заходів в основному пов'язувалося з відзначенням ювілейних подій з церковного життя, приїздом на Волинь високопоставлених державних чи громадських діячів тощо. Так, за наявними публікаціями у часописі «Волынские епархиальные ведомости» можна констатувати, що у серпні 1890 р., у зв'язку з приїздом на Волинь російського імператора Олександра III, в Свято-Троїцькому соборі міста Луцька було влаштовано виставку церковних старожитностей. Для гостей проводилася екскурсія «...цар вирішив оглянути виставку церковних старожитностей Свято-Володимирського Православного Братства, що доклав особливу турботу для того, щоб зібрати у своєму давньосховищі дорогоцінні пам'ятки старовини... До цього зібрання і Луцьке Братство доклало деякі предмети, які воно зуміло за короткий термін (3 міс.) зібрати і тим покласти основу організації в себе такого ж давньосховища»³¹.

На активізацію екскурсійної діяльності у давньосховищі Володимир-Волинського Свято-Володимирського православного церковного братства особливо вплинули підготовка та святкування у травні 1892 р. 900-річчя Волинської єпархії. «Волынские епархиальные ведомости» повідомляли, що до вказаної дати була підготовлена виставка старожитностей, під час екскурсії по якій відвідувачі мали змогу оглянути найцікавіші експонати та почути розповідь про історію їх виявлення. Адже тут експонувалися найцінніші історичні реліквії з колекції братського давньосховища: ікони Божої Матері та Святого Дмитрія з Успенського собору та Дмитріївської церкви міста, колекція рукописів і стародруків, інші пам'ятки³². На завершення екскурсанти отримували в подарунок книгу «Краткая опись предметов, находящихся в древлехранилище Православного Свято-Владимирского Братства в г. Владимире-Волынском», статут братства та звіт про його діяльність, а також видану з ініціативи і на кошт братства працю О. Левицького «Историческое описание Владимиро-Волынского Успенского храма, построенного в половине XII века князем Мстиславом Изяславичем»³³.

Цікава стаття збереглася і про відвідувачів Волинського єпархіального давньосховища. Так, розповідаючи про початок його роботи, «Волынские епархиальные ведомости» в інформації за травень-червень 1893 р. повідомляли: «...давньосховищем цікавляться представники різних верств громадськості, навіть католики та старообрядці; великий інтерес до пам'яток старовини проявляють і священники, які відвідують давньосховище... члени-депутати єпархіального з'їзду, що відбувся 24-30 травня; відвідували його викладачі місцевих навчальних закладів, учениці жіночого духовного училища»³⁴. Про те, що давньосховище постійно працювало й інтерес до його старожитностей не слабнув, знаходимо також інформацію на сторінках газети «Жизнь Волини» за 1911 р., де зазначалося: «церковно-археологічний музей... розміщений у будинку № 10, що на вулиці Великій Вільській... У просторому приміщенні... міститься чимало предметів і книг, дуже цінних в історичному відношенні: хрести XI ст.; богослужбові рукописні книги, різні предмети

³¹ Отчёт о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского Братства за 1889-1890 братский год // ВЕВ. 1891. № 7 (часть неоф.). С. 242.

³² Празднование 900-летия существования православной епископской кафедры на Волини // ВЕВ. 1892. № 18 (часть неоф.). С. 527-528.

³³ Ibid. С. 536.

³⁴ Фотинский О. Торжество в г. Житомире воссоединения Волини с Русскою империею и открытие Волинского церковного Древлехранилища // ВЕВ. 1893. № 19 (часть неоф.). С. 558.

церковного начиння. Музей працює щосередини з 6 до 8 год., по неділях – з 12 до 2. Вхід безкоштовний. До послуг відвідувачів є друковані каталоги»³⁵.

Такі ж повідомлення періодично з'являлися на шпальтах газети і про екскурсійну роботу світських музеїв. Так, у повідомленні за 28 червня 1911 р. говорилося: «По неділях музей Товариства дослідників Волині від 1 до 3 год. відчинений безкоштовно для публіки. В останні дві неділі музей оглянуло у середньому по 50 осіб (селяни, солдати, учнівська молодь)»³⁶. А в замітці «Осмотр музея» за 28 серпня 1911 р. знаходимо цікаве повідомлення про відвідування музейного закладу офіцерами 11 армійського корпусу: «офіцери, оглянувши його, обіцяли свою допомогу у справі поповнення колекцій і збору в районах своїх постійних стоянок (Ровно, Острог, Ізяслав, Дубно, Луцьк та ін. міста Волині) різних матеріалів для створення історії краю»³⁷. Такі повідомлення є свідченням зацікавлення музеєм серед усіх категорій населення.

Про те, що матеріали, зібрані та представлені в експозиції музею при Братстві імені князів Острозьких, викликали неабиякий інтерес не лише серед місцевих жителів, ми дізнаємося із публікації «Экскурсия по Вольни» у газеті «Жизнь Вольни» за 29 червня 1914 р., де повідомлялося про організацію працівниками музейного закладу екскурсії для групи членів Товариства дослідників Волині, які здійснювали поїздку по історичних місцях краю³⁸.

Небагато відомостей збереглося про екскурсійну роботу музею при Ровенському сільськогосподарському товаристві. Із публікації у газеті «Вольнь» про музейний заклад, відомо лише, що екскурсії по експозиції проводив директор товариства Е. Окенський, який давав пояснення щодо характеру та цінності виставлених речей³⁹. І хоча експозиція музею постійно поповнювалася і заклад був безкоштовно відкритий для широкого загалу, однак, за свідченням дописувача у рубриці «По губернії» за 9 травня 1910 р., відомо, що відвідування його мали випадковий епізодичний характер⁴⁰. У публікації автор звертався до педагогічного персоналу училищ і гімназій міста та наголошував на необхідності ознайомлення молоді з історією краю та роботою музейного закладу.

Однак не тільки інтерес громадськості викликали старожитності представлені в експозиціях музейних закладів і виставки організовані на місцевому рівні. За публікаціями у часописі «Вольнские епархиальные ведомости» відомо, що старожитності волинських давньосховищ були представлені на виставці XI археологічного з'їзду, який проходив у Києві в серпні 1899 р. Виставка мала складатися з таких відділів: 1) археологічного (доісторичного – як його називали у той час); 2) церковних старожитностей; 3) історичних старожитностей; 4) книг, рукописів і гравюр; 5) класичних старожитностей; 6) давніх географічних карт і планів. Деякі відділи, насамперед предметів церковної старовини, передбачалося розділити на дві окремі частини й одну з них демонструвати у Київському університеті, а іншу – у церковно-археологічному музеї Київської духовної академії⁴¹.

³⁵ Церковно-Археологический музей // Жизнь Вольни. 1911. 9 февраля.

³⁶ Музей Общества исследователей Вольни // Жизнь Вольни. 1911. 28 июня.

³⁷ Осмотр музея // Жизнь Вольни. 1911. 28 августа.

³⁸ Эскурсия по Вольни // Жизнь Вольни. 1914. 29 июня.

³⁹ Музей при ровенском обществе сельского хозяйства // Вольнь. 1908. 22 декабря.

⁴⁰ Г. Ровно // Жизнь Вольни. 1910. 9 мая.

⁴¹ К XI Археологическому съезду // ВЕВ. 1899. № 4 (часть неоф.). С. 130-131.

Про місце пам'яток старовини краю у відділах виставки дізнаємося зі звіту делегата з'їзду від Волинського церковно-археологічного товариства О. Фотинського. Тут, між іншим, зазначалося, що «...зробити точний підрахунок змісту на них волинської давнини неможливо»⁴². На виставці у церковно-археологічному музеї Київської духовної академії серед майже 20 тис. експонатів частка волинських старожитностей була мізерною. Порівняно найкраще виглядала Волинь на тій частині виставки, що була розгорнута у приміщенні Київського університету (відділи – археологічний; церковних старожитностей; книг, рукописів і гравюр; планів і карт). Її склад нараховував, як констатував О. Фотинський, «майже 130 000 номерів», третину з яких становили пам'ятки волинської старовини⁴³. Власне від Волинської губернії історичні реліквії краю на виставці представляли приватні та музейні колекції 12 учасників. Серед них були й музейні заклади Луцького Хрестовоздвиженського та Володимир-Волинського Свято-Володимирського православних церковних братств і Волинське єпархіальне давньосховище. З-поміж цих музейних закладів найбільше пам'яток – 178 – було представлено із зібрань Волинського єпархіального давньосховища⁴⁴. Таким чином, факт залучення до експонування на виставці XI археологічного з'їзду старожитностей із зібрань волинських давньосховищ говорив про культурно-мистецьку цінність цих пам'яток і про визнання заслуг церковних музейних закладів Волині у тодішніх історико-краєзнавчих дослідженнях.

Таким чином, періодична преса Волинської губернії другої половини XIX – початку XX ст. є важливим джерелом для дослідження роботи перших церковних і світських музейних закладів краю. Матеріали, що друкувалися на її сторінках, дають можливість проаналізувати діяльність музейних закладів спрямовану на виявлення та збір місцевих пам'яток, представлення їх у власних експозиціях і популяризацію старожитностей шляхом ознайомлення з ними громадськості через екскурсійну діяльність і виставкову роботу. Адже, завдяки такій подвижницькій діяльності волинських аматорів музейної справи, яка висвітлювалася на шпальтах тогочасної преси, до наших днів дійшла низка безцінних пам'яток минувшини, які є гордістю матеріальної та духовної культури українського народу.

Olena Kushpetiuk

Volyn Museums in the Periodicals of the Region of the Second Half of the XIX – early XX century

Abstract: The article studies the role of Volyn periodicals of the second half of the XIX – early XX century by describing the work of the first museums of the region. The author points out that documents on Museum studies, reports on the activity of Orthodox church fraternities and scientific-social societies, where the first museums functioned, studies of local historians on certain aspects of museum work and responses of museum visitors, which sys-

⁴² Фотинский О.А. Волинь на XI Археологическом съезде в г. Киеве (с 1 по 20 августа 1899 г.) // ВЕВ. № 33 (часть неоф.). С. 916.

⁴³ Ibid. С. 916.

⁴⁴ Фотинский О.А. Волинь на XI Археологическом съезде в г. Киеве (с 1 по 20 августа 1899 г.)... С. 916-917.

tematically appeared in Volyn periodicals provide an opportunity to inquire into the activities of museums, to analyze the views of their employees on issues that arose in the process of founding and deploying their work.

'Volynskiiie yeparkhialnye viedomosti' occupies an important place among regional press. The materials of the periodical, which was a body of Volyn diocese, provide an opportunity to analyze every link in the work of Volyn ancient vaults (museum institutions of religious orientation, which functioned at Orthodox churches). Secular museums of Volyn province were also a subject of interest in the pages of Volyn periodicals. A valuable source for the study of their work are publications in the newspapers 'Volyn' and 'Zhyzn Volyni'. These articles are important additional material for obtaining information about the search and collection work of museums, the construction of their exhibitions and excursion activities.

Keywords: 'Volynskiiie yeparkhialnye viedomosti', 'Volyn', 'Zhyzn Volyni', ancient vaults, museums, ancient monuments, exposition, excursion activities, exhibition of antiquities